

Gimesi Judit – L. Balogh Krisztina

Szecesszió vagy Art Deco
A kaposvári Szivárvány Mozi



A kaposvári Szivárvány mozi 1927-28-ban épült Lamping József építész tervei alapján, a mozról megjelent eddigi szakirodalom alapján szecessziós stílusban.¹ Zádor Mihály Kaposvár című 1964-ben megjelent könyvében sorolja a mozit a szecesszi-

ós épületek közé, majd az ezt követő irodalmak innét veszik át ezt a besorolást változatlanul. De vajon miért szecessziós egy 1928-ban épült épület? Tényleg szecessziós vagy friss szemmel, távolabbról szemlélve máshová kellene sorolni?



1. A kaposvári mozi régi képeslapon

Az art decot, mint stílust nemrég fedezte fel a művészettörténet, hosszú ideig hallgatott róla.² Különleges irányzata ez a 20-as, 30-as évek művészetének. Az „elit modernizmusának”³ is mondják. Nem izmus (mint a vele párhuzamosan futó irányzatok), nem mozgalom, nincs kiáltványa, nincs vezére. Nevét is csak utólag

kapta, az 1925-ös párizsi kiállítás (Exposition Internationale des Arts Décoratifs et Industriels Modernes) rövidítéseként. De ez 1968-ig önmagánál nem jelentett többet.⁴ Majd Bevis Hillier művészettörténész 1968-ban megjelent, Art deco a 20-as 30-as években című könyvében, valamint az 1971-ben megjelent az Art

deco világa című könyvében említi először, mint önálló stílust. Hatott az építészetre, belsőépítészetre, ipariforma tervezésre, divatra, ugyanakkor az iparművészet ágai mellett a festészetre és a szobrászatra is. Elegáns, funkcionális és ultramodern. Kedveli a geometrikus formákat, de az elegancia eklektikus formái sem állnak messze tőle. Hat rá az afrikai primitív művészet, az azték kultúra. Howard Carter 1922-ben fedezi fel Tutenhkamon sírját, így az ősi egyiptomi civilizáció ornamentikája és formakincse is nagy hatással van e stílusra. Egyiptomi motívumok, mint a lótuszvirág, skarabeuszbogár, hieroglifák mindenhol megtalálhatók voltak a könyvborítótól a kecskes dobozokig. A nők Cleopátra fülbevalókat viseltek. A designerek gyakran használnak ritka, drága anyagokat úgy mint cápabőr, elefántcsont, stb. Nem vetik el a tömeggyártást és a díszítést sem. Franciaországból indult, de teret nyert egész Európában, az Egyesült Államokban, sőt még a Távolszéken is.

Tutenhkamon sírjának felfedezése óta számos épület, főleg gyár és mozi merít az ősi egyiptomi civilizáció formakincséből. Természetesen mindegyik art deco stílusban épült. A leghíresebb közülük az 1932-ben épült Hoover Building Londonban, amely porszívógyár volt. Ma a gyár egyrésze a Tesco tulajdonában van. A zöld, kék, vörös kerámia díszítés, és a világos zöld ablakok a fehér homlokzaton az egyiptomi templomok színvilágát idézik.

A régészek megtalálták Basztet, a macskafejű istennő templomát. Ez ihlette a Carreras Cigarette Factory tervezőit, Collinst és Porrit is, mivel Carreras vállalat logoja a fekete macska



2. Hoover Building, London, 1932



3. Carreras Cigarette Factory



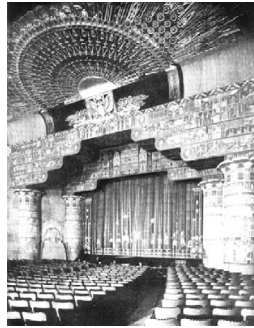
3. Firestone Factory régen és ma

volt. Abban az időben ez a cigarettagyár volt a legnagyobb a világon, és ez a gyár volt a világ legnagyobb vasbeton épülete. Az 1960-as években az eredeti art deco ornamentikát eltávolították, de 1999-ben teljesen felújították. Ma irodaházként működik. A Firestone factory is szintén e formakincsekből merít, de sajnos ezt az épületet nem őrizték meg a mának. 2004-ben teljesen átalakítják.

Az egyiptomi stílust leggyakrabban a mozik épületeinél használták. Nem kevesebb mint 69 mozi épült ebben a stílusban Angliában és Észak-Amerikában. Sokat már bezártak vagy lebontottak közülük, de még így is szép számmal maradt, amit helyreállítottak. Ilyen a világ egyik leghíresebb filmszínháza, a Grauman's Egyptian Theatre, ami 1922-ben nyílt. A külső és a belső falai egyiptomi stílusú festményeket és hieroglifákat tartalmaznak. A bejáratát négy masszív papyrusz fejezetes oszlop jelzi. Majd ezt sorozatban követik a hasonló stílusú filmszínházak, mint a Peery's Egyptian Theatre Odgenben, amely 1924-ben nyílt, vagy a deKalbi Egyptian Theatre.

A londoni egyiptomi mozik legcsodálatosabbja az 1930-ban Georges Coles által tervezett Carlton mozi az Essex Roadon. Külső homlokzata az egyiptomi pylon templomokat idézi krémszínű csempével borított, élénk kékeszöld, cinóbervörös és sárga lótuszvirág díszítéssel.

A mozi, az az épület, ami tipikusan az art decohoz köthető. Bár a filmgyártás Hollywoodban már 1908-ban megindul, igazi tömegszórakoztató médium csak az 1920-as évektől lesz. 1926-tól a némafilmet felváltja a hangosfilm.⁵ Kiderül, hogy a filmben hatalmas üzlet rejlik,



5. Grauman's Egyptian Theatre



7. deKalbi Egyptian Theatre



6. deKalbi Egyptian Theatre



8. Carlton Cinema, London, 1930

mivel olyan médium, amely nagy tömegek szó-
rakoztatására alkalmas. A film célja egy másik
világba csalogatni a nézőt, elkápráztatni, álom-
ba ringatni. Ezekhez az elvekhez kell idomulnia
az épületnek is, amihez az art deco pont meg-
felelő. Már az előcsarnok elkápráztatja a nézőt,
amely mindig nagyon reprezentatív, gazdag
díszítésű, nem szűkölködik drága anyagokban.⁶
Ez nemcsak Amerikára és Európára jellemző,
hanem Budapestre és a vidéki mozikra is.

Budapesten a Kozma Lajos által tervezett Átri-
um, a Domány Ferenc által tervezett Broadway és
Odeon mozik köthetők az art decohoz. „Stiláris
rokonságukon túl, az is összefűzi őket, hogy bár
egyiküknek sem viselték jelentőségükhöz méltó-
an gondját az elmúlt évtizedekben, tönkre egyiket
sem tették. Ily módon bennük többé-kevébé ere-
deti formájában maradt ránk az a fajta art deco,
amely inkább nemes eleganciájával kelti azt a
benyomást, hogy a néző nem egyszerűen filmet
nézni jött, hanem azért, hogy a mindennapi val-
óság szorongató realitásaiból kiszabadulva átadja
magát az illúzióknak, hogy legalább vendégként
részese lehessen a csillogásnak.”⁷

Ezek a gondolatok érvényesek a kaposvári
Szivárvány (régen Apolló, majd Vörös csillag)
mozira is. Az 1928-ban átadott, Lamping József
tervei alapján, Horváth Andor mérnök által ki-
vitelezett épület külső homlokzatán és belső
terében az egyiptomi ornamentika elemei je-
lennek meg. Ez a stílus nemzetközi trendekhez
(Isd. Amerika, Anglia) időbeni lemaradás nélkül
teljes mértékben igazodik. Az örökösök elmon-
dása szerint a tervező Lamping József nem
igazán utazgatott, de a hazai és a nemzetközi

szakirodalomban jártas volt. Rengeteg újságot,
külföldi szakfolyóiratot járatott, így ismerte a
nemzetközi építészeti irányzatokat, őt is inspi-
rálhatta, talán az amerikai és angliai példáktól
függetlenül is, Tutenkhamon sírjának felfede-
zése, mivel ezáltal az ősi egyiptomi civilizáció
óriási figyelmet kapott.

Az épület főhomlokzata első ránézésre ókori
tempomokat sematizáló timpanonos homlok-
zat. A timpanon egyetlen díszje a kosszarvú,
tollkoronájú, Hnum vagy Ámon egyiptomi istent
ábrázoló maszkdísz (korabeli leírásokban színész-
lárva). Timpanon felett geometrikus áttöréssel dí-
szített mellvéd, melyet nagyméretű, hangsúlyos
palmetta leveles akrotéria zár. Az egyiptomi or-
namentikát idézi az előtetőre állított, 6 sudaraso-
dó keresztmetszetű, pálmalevél fejezetes oszlop-
sor (valójában sokszögletű pillér); 4 db, kétszint
magas, kváderezett törzsű kompozit (nyitott
pálmalevél fejezetes, lóuszlelvél díszítésű) fejeze-
tet imitáló falpillér, valamint az előtetőt tartó, 2
oldalt elhelyezkedő papiruszfejezetű tömzsi iker-
pillérek. Szembetűnően új és érdekes a főbejárat
törzshangsúlyozó nagy kiülésű ún. Napóleon-sisak
formájú előtető (marquize), ami egyedivé vará-
zsolja a mozi épületét, finom íve oldja a homlok-
zat merev geometriáját. A nyílászárók art deco
stílusúak. A főbejárat 3db 2 szárnyú ajtója felett
félkör alakú ólombetétes festettüveg bevilágító
található. A félkör ablak mintázata kétkerekű pá-
vafogatos kocsin hajtó gyermek. A páva szájában
aranygyűrű. A háttér gazdag ornamentikájú sti-
lizált növénydíszítés, mögötte stilizált pávafarok
tollazattal. A lépcsőház kőosztású ablakai egykor
osztottak voltak, ami az arhív felvételeken és az

eredeti tervrajzon jól látszik. A tervezett felújítás során az eredeti osztásban lesz helyreállítva, úgy mint az eredeti halvány homok vakolatszín, a terrakotta színű nyílászárók, és az oszlopfők és a maszkok aranyozása.

A belső tér itt is alkalmazkodik a mozi csodás álmvilágához az egyiptomi ornamentika és az art deco stíluselemeit felhasználva. Szerencsére a kisebb-nagyobb felújítások az idők során helyrehozhatatlan károkat nem tettek, az épület jellege eredeti állapotban fenn maradt, az eredeti állapot a mai igényeknek megfelelően átalakítva helyreállítható.

Az épületbe először a szélfogón keresztül jutunk. A tölgyfaborítású pénztárablak a márvány fizetőpulttal az art deco stílus jegyeit viselte magán. A díszes előcsarnok a lótuszvirág és pálmalevél fejezetes, műmárvánnyal borított oszloppal, eleganciájával már itt elkápráztatta a nézőt, felkészítette a varázslatra. A nézőtér még jelenlegi (lepusztult) állapotában is nagyon elegáns. Ezen még az oldalfalakat és a mennyezetet beborító utólag felszerelt műbőr hangfogók se tudnak igazán rontani. (Természetesen a felújítás során ezek el lesznek távolítva). Az egyiptomi ornamentikából vett lótusz és papirusz virág gipsz stukkó folyódíszek díszítik a karzat mellvédjét és a színpadnyílás keretét és a színpadot. Műmárvánnyal borított lótuszvirág fejezetes pillérek terelik még a figyelmet a színpad felé. A karzaton régen páholyok voltak, de ezeket eltávolították. Az egyiptomi ornamentika stílusjegyei természetesen itt is megtalálhatók (oszlopok, folyódíszek). A lépcsőház az anyagaival, formáival, nyílászáróival szintén az art deco jegyében készült.



9. Főhomlokzat



10. Megmaradt eredeti ablakosztás



11. Ólombetűstes festettüveg bevilágító



12. Nézőtér

A moziba járási szokások megváltozásával, a multiplex mozik elterjedésével itthon és külföldön is, Kaposváron is, ezek a mozik tönkrementek, viszont az épületüket mindenképp érdemes megőrizni az utókornak. Legtöbbhelyen funkcióváltás ment végbe, volt ahol fitness terrémmé alakították át a mozit, volt ahol táncteremmé. Budapesten a Broadway mozi a felújítás után színház lett. Szerencsére Kaposváron is az utolsó pillanatban jöttek rá, hogy milyen kincse van a városnak, és mozi felújítása hamarosan elkezdődik. Természetesen egy épület, akkor él igazán, ha meg tud felelni a mai kor igényeinek. Ez esetben itt sem „csak” mozi lesz, hanem egy multikulturális intézmény, amely alkalmas lesz kofenreenciák rendezésére, hangversenyek, báb-színház-, színházi előadások tartására és nem utolsó sorban filmvetítésre is.

A külföldi és az hazai példákat áttekintve elmondhatjuk, hogy a kaposvári Szivárvány mozi egy értékes, szép art deco épület, amely saját stílusjegyekkel, de egyidőben épült a többi amerikai, angolai hasonló stílusú épületekkel. Az adott kor építészetét hűen tükrözi, a világ bármelyik városa büszke lehetne egy ilyen mozgóképszínházra.



13. Karzat mellvédje



14. Pálmafejezetes pillér



15. Pálmafejezetes oszlop

Jegyzetek

- ¹ Zádor Mihály: Kaposvár. Bp. 1964, Műszaki Kiadó
- ² Vadas József: A magyar art deco, Bp. Corvina 2005, 7.o.
- ³ Fiona & Keith Baker: A XX. Század bútorai, Bp. Glória, 2002, 116.o.
- ⁴ Vadas József: A magyar art deco, Bp. Corvina 2005, 8.o.
- ⁵ Vadas József: A magyar art deco, Bp. Corvina 2005, 88.o.
- ⁶ Vadas József: A magyar art deco, Bp. Corvina 2005, 89.o.
- ⁷ Vadas József: A magyar art deco, Bp. Corvina 2005, 92.o.

Irodalom

<http://www.answers.com/topic/egyptian-theatre?cat=entertainment>
http://www.vam.ac.uk/vastatic/microsites/1157_art_deco/about/buildings/
<http://www.london-footprints.co.uk/artdecobldgs.htm>
http://en.wikipedia.org/wiki/Hoover_Building
<http://architecture.about.com/cs/timeline/a/artdeco.htm>
<http://www.e-c-h-o.org/egyptomania.htm>
<http://www.americancinematheque.com/aboutegy.htm>
http://en.wikipedia.org/wiki/Peery's_Egyptian_Theatre
http://en.wikipedia.org/wiki/Grauman%27s_Egyptian_Theatre
http://en.wikipedia.org/wiki/Egyptian_Theatre_%28DeKalb%2C_Illinois%29
http://en.wikipedia.org/wiki/Mary_G._Steiner_Egyptian_Theatre
http://en.wikipedia.org/wiki/The_Egyptian_Theatre_%28Boise%2C_Idaho%29
Vadas József: A magyar art deco, Bp. Corvina 2005
Zádor Mihály: Kaposvár. Bp. 1964, Műszaki Kiadó
Hartner Rudolf: A város, ahol élünk. Kaposvár 1998, Kaposvár Közalapítvány
Charlotte & Peter Fiell: Bp. Design a XX. Században, Taschen 2002
Penny Sparke: Design Mesterek és mesterművek, Atheneum 2000, Bp. 2001
Fiona & Keith Baker: A XX. Század bútorai, Bp. Glória, 2002